

Porteføljeplan for Samisk samfunn og kultur

INNHOOLD

PUBLISERT 1. NOV. 2022 | OPPDATERT 5. DES. 2023

Gjelder fra 2022

Porteføljeplanen bygger på regjeringens langtidspan for forskning og høyere utdanning og Forskningsrådets strategi, og den operasjonaliseres gjennom investeringsplaner og utlysninger. Planen beskriver porteføljens omfang, mål, prioriteringer, tiltak, forventede resultater, virkninger og samfunnseffekter samt hvordan porteføljen er finansiert. Den beskriver tiltak som porteføljestyret selv vil iverksette og tiltak som må iverksettes gjennom investeringer gjort av andre.

Porteføljeplanen gjelder i utgangspunktet i et 5-10 års perspektiv. Planen ferdigstilles i 2022, med en pågående koronapandemi, truende klima- og naturkrise og en sikkerhetssituasjon i Europa som påvirker tilgang til mat, energi m.m. Utfordringene vi står overfor og de siste årenes store omveltninger viser behovet for at planene har en innebygget fleksibilitet som gjør oss i stand til å legge om kursen og ta tak i nye utfordringer etter hvert som de oppstår. Porteføljeplanen beskriver derfor rammer for porteføljen og planlagte overordnede tiltak. Spesifikke prioriteringer og tiltak blir konkretisert i den treårige investeringsplanen som oppdateres årlig. Grunnlaget for investeringsplanen er i tillegg til denne porteføljeplanen, årlige porteføljeanalyser, tildelingsbrev og porteføljestyrets langtidsbudsjett.

Fremtidsblikk

I 2030 har samer sikret og utviklet sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv i tråd med Grunnlovens § 108, ILO-konvensjon nr. 169 Om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, artikkel 1 og 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, samt FNs urfolkserklæring (UNDRIP). Samisk forskning har vært en viktig forutsetning for å oppnå dette.

I 2030 har nasjonsbygging i Sápmi medført oppbygging av et felles rammeverk både institusjonelt og idémessig, noe som har skapt samhold og fellesskap. Forskning har belyst kompleksitet og mangfold i det samiske samfunnet, i relasjon til andre befolkningsgrupper og storsamfunnet. Forskingen har også bidratt til økt forståelse av institusjonalisering som en praktisk utvikling av samisk selvbestemmelse, hvor sistnevnte også er implementert i politisk praksis.

Det samiske samfunnet kjennetegnes av både språklig og kulturell utvikling og opplever synlighet både i Norge og internasjonalt. Forskning på kulturelle uttryksformer og kulturell diversitet har gitt allmennheten forståelse og aksept for tidligere og pågående endringsprosesser. Dette har ført til kunnskap og aksept for samisk selvforståelse og livsvalg i nåtid og fortid, inkludert betydningen av for eksempel kjønn, alder, geografi, klasse og andre forhold.

Samiske språk er unike og mangfoldige og en bærebjelke i samisk kultur. Språkene bærer og formidler kunnskap om samfunnsutviklingen og dagens situasjon. Forskingen på språk har bidratt til å støtte språkbevaring, språkutvikling og språkvitalisering som brukes av nåtidige og fremtidige samiske språksamfunn.

Den samiske befolkningens levekår og livskvalitet har blitt høynet og samisk kultur har blitt forstått og akseptert som likeverdig. Forskning på blant annet kulturtilpassede helsetjenester og utdanning, samt konsekvensene av fornukskingspolitikken, har ført til at politiske vedtak og implementeringen av disse, er basert på det samiske samfunnets egne premisser.

Forutsetningene for næringsvirksomhet og kultur er endret som følge av klimaendringer, noe som samtidig også har endret norske og internasjonale interesser i de samiske tradisjonelle bosettingsområdene. Forskning på klimaendringens betydning for natur og samfunn (både negative konsekvenser, tilpasningsbehov og muligheter for innovasjoner og positive samfunnsendringer) har gitt en bedre forståelse av hvordan etablerte og nye samarbeidsregimer bidrar til problemløsning.

I 2030 legges det vekt på fortsatt utvikling av en sterk kulturell resiliens, både på et individuelt og overordnet nivå. Tradisjonell kunnskap er anerkjent som et likeverdig kunnskapssystem med annen type kunnskap og er innlemmet i forskning, forvaltning og næringsutøvelse. Det samiske folks språk, kultur, samfunnsliv og næringsvirksomhet er forstått, akseptert og inkludert på alle nivå i det samiske samfunnet og storsamfunnet.

Denne porteføljeplanen beskriver Forskningsrådets bidrag for å kunne nå dette fremtidsbildet. Planen beskriver mål, prioriteringer og tiltak, som skal iverksettes gjennom porteføljestyrets egne investeringer og tiltak som forventes iverksatt gjennom investeringer gjort av andre porteføljestyre eller andre finansieringskilder.

Porteføljens omfang

Denne porteføljeplanen omfatter Forskningsrådets totale innsats innenfor samisk forskning. Porteføljen omfatter alle forskningsråds- og EU-prosjekter slik de er beskrevet innenfor de fire porteføljedimensjonene:

Fag/teknologi

Innsatsen er ambisiøs og utfordringene er sammensatte, noe som krever innsats fra ulike fagområder og sektorer. Det etterspørres forskning fra alle disipliner på tvers av fag og fagområder. Porteføljen omfatter flere disipliner hvorav hovedtyngden er innen humaniora og samfunnsvitenskap. Innsatsen omfatter også disipliner innenfor naturvitenskapelig forskning som har en tilknytning til humaniora og samfunnsvitenskap, særlig medisin og helsefag og økologi.

Tema

Porteføljen dekker forskning innenfor og på tvers av seks bredt definerte temaområder;

1) historie, kulturarv og kulturuttrykk, 2) språk, 3) levekår og befolkningsutvikling, 4) oppvekst og utdanning, 5) samisk samfunnsbygging, og 6) klima, miljø og næringsutvikling.

Anvendelsesområder

Den bredden av kunnskap som produseres gjennom porteføljens prosjekter har mange mulige brukere, særlig innenfor politikk og forvaltning, utdanning og forskning, samt næringsliv, men også innenfor sivilsamfunnet og befolkningen allment. Anvendelsesområdene er hovedsakelig offentlig sektor og de tilhørende politikkfeltene, men resultatene skal også komme til nytte innenfor samiske næringer, bransjer og områder. Porteføljen for samisk er også viktig innenfor den samiske forskningen og fagenes egenproduksjon og utvikling.

FoUol-verdikjede

Porteføljen omfatter ulike typer kunnskapsproduksjon, fra strategisk grunnleggende forskning via handlingsrettet og anvendt forskning til forskning med brukerinvolvering. De fleste prosjektene kan plasseres innenfor grunnforskning, men det finnes også handlingsrettet og anvendt forskning, hvor forskere designer prosjektet, definerer problemstillinger og metodebruk mm. innenfor gitte tematiske rammer og prioriteringer.

Investeringsmål

Tiltakene i denne porteføljeplanen er forankret i og skal bidra til å realisere hovedmålene i Forskningsrådets strategi, særlig de tre overordnede målene *Bærekraftig utvikling, Grensesprengende forskning og radikal innovasjon og Omstilling i næringsliv og offentlig sektor*.

Bærekraftig utvikling er en overordnet prioritering og betyr at økonomisk, sosial og miljømessig bærekraft vil være gjennomgående prinsipper for utfordringene som porteføljen skal løse. Det skal tas høyde for at bærekraftig utvikling skjer ut ifra det sa

miske samfunnets eget ståsted.

For å sikre ivaretagelsen av samenes rettigheter til språk og kultur, samfunns- og næringsliv, kreves det innovasjon og nytenkning om hvordan man sikrer gode og likeverdige offentlige tilbud, i tillegg til et godt samspill med lokalt næringsliv. For å sikre samenes kulturelle kontinuitet kreves både grensesprengende forskning og radikal innovasjon som utvider og flytter forsknings- og innovasjonsfronten.

Investeringsmålene er forankret i Forskningsrådets strategi og består av **samfunns mål** og **brukermål**^[1]. De tiltak som settes i gang av Forskningsrådet skal resultere i noen forventede virkninger og samfunnseffekter i henhold til en investeringslogikk (se figur 1). Se vedlegg for en oversiktlig fremstilling av denne porteføljens investeringslogikk.

Figur 1. Skjematisk illustrasjon av investeringslogikken som ligger til grunn for porteføljeplanen.

^[1][Kort om mål- og resultatstyring i statlig styring - DFØ \(dfo.no\)](#)

Samfunns mål

Porteføljen for samisk skal bidra til å ivareta Norges særlige ansvar for å utvikle ny forskningsbasert kunnskap for at den samiske folkegruppen skal kunne sikre og utvikle de samiske språkene, den samiske kulturen, sitt samfunnsliv og sine næringer.

De overordnede målene til porteføljen for samisk tar utgangspunkt i målbildet til Forskningsrådets reviderte strategi 2020-2024, samt nasjonale mål og strategier for forsknings- og innovasjonspolitikken. Forskningsrådets overordnede målbilde består av tre overordnede mål og fem strategiske områder.

Porteføljen legger grunnlaget for nåværende og fremtidig kunnskapsutvikling, både knyttet til forskning og innovasjon, og vil kunne bidra inn i måloppnåelsen i Forskningsrådets strategi. De tre hovedmålene om Bærekraftig utvikling, Grensesprengende forskning og radikal innovasjon og Omstilling i næringsliv og offentlig sektor vil alle være relevante mål om enn på ulike måter. Det samme gjelder også for de strategiske områdene Grønt skifte, Helse og velferd, og Samhørighet og globalisering.

Bærekraftig utvikling har for eksempel en tydelig kobling til spørsmål om samisk resiliens i forhold til klimaendringer og næringsutvikling, samt vilkårene for kulturell kontinuitet. Forskingen vil kunne bidra til å kritisk granske begrepet «bærekraft» sett fra ut fra samisk ståsted, og dokumentere og analysere urfolks tradisjonelle kunnskap som grunnlag for en bærekraftig forvaltning og bruk av naturressurser. Forskingen vil også kunne bidra med ny kunnskap om hvilke konsekvenser etablering av ny og økt globalisert næringsvirksomhet får for samiske naturbaserte næringer og hvordan samiske næringers interesser ivaretas ved slik etablering.

Omstilling i næringsliv og offentlig sektor forutsetter blant annet at teknologiske løsninger er tilgjengelig også på samiske språk. Under globalisering er det viktig at løsninger utviklet i Norge vil kunne bidra til fremgang for urfolk i andre deler av verden. Samene og Norge har spilt en sentral rolle i internasjonal normdannelse vedrørende urfolk, og dette er viktig også fremover. Tilsvarende gjelder for utviklingen av nordområdene og Arktis.

Samfunnsmålene beskriver hvilke samfunnseffekter forsknings- og innovasjonsinnsatsen skal innrettes mot. Porteføljeplanen for samisk har følgende samfunns mål som bygger opp under Forskningsrådets strategi:

1. Det samiske folks språk, kultur og samfunnsliv er forstått, akseptert og inkludert på alle nivå i det samiske samfunnet og i storsamfunnet.
2. Betydningen av kulturell resiliens er forstått og akseptert av storsamfunnet som et viktig grunnlag for samisk levekår og livskvalitet.
3. Samiske aktører og verdier er inkludert i etableringen av ny og økt næringsvirksomhet, også hvor tradisjonskunnskap er inkludert.
4. Samisk tradisjonell og erfaringsbasert kunnskap er anerkjent som likeverdige kunnskapssystem med annen type kunnskap i forskningen, og er forstått, akseptert og implementert som et viktig grunnlag for forvaltning og ressursutnytting i samiske områder.

Brukermål

En nødvendig forutsetning for å realisere samfunnsmålene er et velfungerende forsknings- og innovasjonssystem. Forskningsrådet skal bringe aktørene i forskningsinstitusjonene, næringslivet, offentlig sektor og sivilsamfunnet sammen for å frambringe nyskapende og nyttig forskning og innovasjoner som er en forutsetning for å kunne nå samfunnsmålene. I porteføljen for samisk er forskningsinstitusjoner, museer, kultur- og språksentre, samt helseinstitusjoner særlig viktige. Forskere i hele karriereløpet er viktige for å oppnå målene, og de er i hovedsak målgruppen for investeringer og rådgivende tiltak. Porteføljeplanen har følgende brukermål:

1. Beslutningstakere, som for eksempel Sametinget, nasjonale, regionale og lokale myndigheter, samt næringsvirksomheter, baserer beslutninger som angår samiske forhold på forskningsbasert kunnskap.
2. Alle borgere er bevisst og har god kunnskap om samisk språk, kultur, historie og næringer.
3. Utdannings- og forskningsinstitusjoner har en høy andel samiske forskere og mye forskning på samiske og samiskrelaterte temaer.
4. Alle porteføljer i Forskningsrådet har innlemmet forskning på samiske forhold der det er relevant.
5. Samisk som vitenskapsspråk blir benyttet innenfor utdannings- og forskningsinstitusjoner.
6. Det er veletablert forskningssamarbeid mellom utdannings- og forskningsinstitusjoner innenfor ulike fag og fagmiljøer i Norge, Norden og internasjonalt.

Prioriteringer

Bakgrunn for innsatsen

Å ivareta samiske interesser er et nasjonalt anliggende, definert blant annet i Grunnlovens § 108, menneskerettsloven og en rekke særlover. Norge også folkerettslige forpliktelser som legger føringer for samepolitikken, bl.a. ILO-konvensjon nr. 169, Om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, artikkel 1 og 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, samt FNs urfolkserklæring (UNDRIP). Dette følges blant annet opp ved at det løpende utarbeides flere stortingsmeldinger og proposisjoner om samisk språk, kultur og samfunnsliv, i tillegg til at samiske forhold omtales i mange stortingsmeldinger m.v.

Høy kvalitet og samfunnsrelevant forskning er også sentrale mål i Regjeringens forskningsmelding og Langtidsplan. Innsatsen innenfor prioriterte forskningsområder for samisk forskning grenser også opp mot flere av de nasjonale satsingsområdene for nasjonal forskning. Likedan er dette sentrale mål i Sametingets melding om høyere utdanning og forskning (2016) og Sametingets revisjon av denne meldingen fra juni 2022.

Tematiske prioriteringer

For å fremme forskning av høy kvalitet, omfatter porteføljen for samisk forskning seks brede temaområder:

1. historie, kulturarv og kulturuttrykk
2. språk
3. levekår og befolkningsutvikling
4. oppvekst og utdanning
5. samisk samfunnsbygging
6. klima, miljø og næringsvirksomhet

Temaområdene dekker forskningsfeltets faglige bredde og porteføljen omfatter bidrag fra ulike fag og forskningstradisjoner som er opptatt av spørsmål knyttet til forskning relevant for det samiske samfunnet. Porteføljen ønsker å fremme ambisiøse prosjekter som gjerne ser de tematiske prioriterte områdene i sammenheng.

1 Historie, kulturarv og kulturuttrykk

Kulturuttrykk er ikke-statistiske og i stadig omforming, og også internasjonale uttrykk blir bearbeidet og gjort samiske. Behovet for kunnskap som kan skape forståelse for endring, men også se kontinuitet i kulturuttrykk, er derfor stor. Forskning på brytninger mellom fortid og nåtid, "det tradisjonelle" og "det moderne" innenfor ulike kulturuttrykk, er ønskelig. Det samme gjelder sammenligning av kulturuttrykk mellom ulike samiske regioner, og mellom samer og andre folkegrupper; forskningsblikket trengs både internt i de samiske samfunn og mellom ulike samfunn. Tre overordnede temaer prioriteres:

Historie og samfunn

Samisk forhistorie og historie er ennå relativt lite utforsket, og forskning på ulike aspekter av samisk fortid – både empiriske studier og teoretiske tilnærminger – er derfor et viktig felt innenfor samisk forskning. Det bør oppfordres til prosjekter som enten utvikler nye tilgangsmåter eller utforsker slike som enda ikke er etablert innenfor samiske studier. Arkeologisk og skriftlig kildemateriale kan være utgangspunkter for å tolke ulike sider ved fortidige samfunn, som samfunnsorganisering, ressursbruk (jordbruk, fiske, utmarksnæringer og reindrift), bosettingsform, virkelighetsforståelse og relasjoner til andre folkegrupper i ulike geografiske områder. Også nyere tid med, for eksempel, samisk krigshistorie, eller den samiske politiske historien, er relevant. Videre kan studier av samisk gjenstandsmateriale i museumssamlinger gi ny viten om hvordan samiske kulturuttrykk har blitt formet og endret over tid, og bidra til ny forståelse av samisk fortid.

Kulturarv og virkelighetsforståelse

Forskning på muntlige tradisjoner og skriftlig litteratur omfatter beretninger og tekster av blant annet samiske sagn, fortellinger, myter og joik. Disse er også viktige kildekategorier, som bl.a. kan være en innfallsvinkel til emner som moral, livssyn og forestillingsverden. Samenes tradisjonelle kunnskaper, praksiser, samfunnsliv og forestillingsverden, finnes bevart i både eldre og nyere beretninger/tekster utgitt som skrifter, lydningspiller og videoer i ulike arkiv. Dette materialet bør gjøres tilgjengelig og forskes i større grad enn det gjøres i dag, i likhet med forskning som omfatter innsamling og analyse av muntlige beretninger fra personer som har vokst opp i et bestemt miljø. Tradisjonskunnskap (árbeahttu/árbediehtu) er relevante forskningsfelt.

Et viktig aspekt er hvordan fortiden inngår i dagens samiske selvforståelse og brukes aktivt i forming av samtida, for eksempel i kunst, utdanning og politikk. Det kan også gjelde religiøsitet, samt forskning som ser på hvordan offentlig religion (kirken) utvikler symboler, liturgi og egne samiske institusjoner. Religion og spiritualitet er et område som ofte hører til dypstrukturelle kulturuttrykk, og det er behov for forskning for å forstå hvordan en tradisjonell virkelighetsforståelse kan prege både et moderne religiøst og sekulært samisk liv.

Kulturminner – både materielle og immaterielle – er en viktig del av kulturarven, ikke minst i samisk sammenheng, der det skriftlige kildematerialet er begrenset. Kulturminneforskning kan gi en bedre forståelse av relasjonen menneske – natur, og hvordan samer har brukt landskapet og sjøen i ressursutnyttning. Stedsnavn er kulturminner og bærer i seg fortellinger om folk og landskap og kan fortelle mye om hva som var og er viktig i omgivelsene. Det er behov for forskning på stadnamnlova, og endringer i samisk navneskikker og praksis.

Nyere kulturuttrykk og formspråk

I nyere tid har det vært stor grad av innovasjon og fornying, synliggjort blant annet i samisk litteratur, joik, musikk, teater, dans, film og bildende kunst, samt duodji (samisk håndverk). Dette er kulturuttrykk som når ut til både samer og andre, og vil derfor kunne ha stor innflytelse på samisk selvforståelse og også på majoritetsbefolkningens forståelse av samer. Det er et felt hvor tradisjonelle uttrykk og praksiser kombineres med et moderne formspråk, slik at mer forskning på dette feltet kan skape en forståelse av disse endringstendensene, som igjen kan være innfallsvinkler til å forstå også andre sider ved det samiske samfunnet. Ikke bare prosjekter som utforsker sammenhengen mellom tradisjonelle og nye uttrykk, men også utforskningen av nye samiske uttrykk innenfor alle kunst- og kulturformer kan støttes. Også samisk kunsthistorie og dokumentasjon og analyser av moderne samiske kunstformer, er forskningsfelt der det er ønskelig med økt innsats.

2 Språk

Det er svært verdifullt for det samiske samfunnet at studier omfatter språkernes rolle som bærere og formidlere av kultur og identitet. Fra og med den 1.1.2022 gjelder det en ny språklav i Norge, der det framgår at samiske språk er likeverdige med norsk språk, og likestilte etter sameloven kapittel 3. Samiske språk er også for første gang stadfestet som urfolksspråk i en norsk språklav (jfr. § 5). Nordsamisk er det samiske språket med flest talere. Det meste av forskningslitteratur som produseres på samisk, er skrevet på nordsamisk. De fleste som underviser i samisk, underviser i nordsamisk. En styrking og utvikling av nordsamisk er sentralt, da dette vil gagne situasjonen og forskningen for de andre samiske språkene.

Det er også av stor betydning å klarlegge og analysere de samiske språkene som har blitt mest marginalisert og utsatte for undertrykkelse og som er mest usynliggjorte og truede i en norsk kontekst. I Norge er disse språkene lulesamisk, pitesamisk, sørsamisk, umesamisk og skoltessamisk. I den norske språklaven av 1.1.2022 er både nordsamisk, lulesamisk- og sørsamisk likestilte med norsk. Regjeringens vedtak om å styrke vernet for lule- og sørsamisk under Den europeiske pakt for regions- eller minoritetsspråk del III, gir også nye utfordringer og muligheter. Skal det bli mulig å oppfylle språkpaktens intensjoner trengs det en innsats for forskning på lulesamisk og sørsamisk. Følgende tema er viktige både for samisk forskning og for utviklingen av det samiske samfunnet:

Språket i samfunnet - språktilegnelse, språkopplæring og forutsetninger for et samiskspråklig samfunn

Det er relevant å utforske tilegningen av samiske språk og språkovertøring mellom generasjonene, både som første- og andrespråk, samt vilkårene for å kunne bruke samisk i digitale sammenhenger, som talespråk og som skriftspråk. Forsking på samisk litteratur blir dermed en sentral del av det å forstå det samiske språksamfunnet slik det framstiller og forstår seg selv.

En måte å måle styrkingen og utviklingen av samisk språk, er forskning på hvordan samiske språk brukes som forvaltningspråk og hvordan denne språkpraksisen blir mest mulig hensiktsmessig for den samiske befolkningen. Dette gjelder i kommuner, fylker, i sykehusene og andre offentlige institusjoner.

For å kunne overleve som bruksspråk, trenger også samiske språk språkteknologi. Grunnet svært små digitale tekstsamlinger, kan man i liten grad bruke majoritetsspråkernes teknologi, som nå først og fremst er maskinlæring. Derfor må det forskes videre på teknologier som er tilpasset språkernes egenart og ressursituasjon.

Historiske innfallsvinkler til samisk språk

Et helhetlig bilde av Nord-Europas historie og kultur forutsetter tilstrekkelige undersøkelser, detaljerte beskrivelser og kartlegging av samiske språk i forhold til hverandre og til andre språk. Forskning på språk, f.eks. lånord, substratord, stedsnavn, morfologi og syntaks, kan gi kunnskap om samisk og nordisk forhistorie. Dette samspillet har i liten grad vært fokusert på i den samiske forskningen i Norge.

Språkendring

Det er mange samiske språk, og flere av dem brukes på begge sider av landegrensene. Nordsamisk brukes på tvers av grensen mellom to språkfamilier, dvs. uralske språk (Finland) og indoeuropeiske språk (Norge, Sverige). Dette gjør at nordsamisk både blir påvirket av, og må forholde seg til, svært forskjellige majoritetsspråk, og denne riksgrensen kan etter hvert bli en ny språkgrense. Dette er prosesser som er interessante å forske på.

Selv om de samiske språkene i et globalt perspektiv er relativt godt utforsket, er det likevel et stort behov for dypere innsikt i samisk grammatikk og leksikon. De fleste samiske språkene har små og mangelfulle grammatikker og også for nordsamisk er det store deler av grammatikken vi har liten kunnskap om. Den kunnskapen vi har om ordforrådene til de samiske språkene er et resultat av behovene til den historiske språkforskninga, og den har i liten grad sett på de moderne ordforrådene eller på ordlagningsprosessene de samiske språkene nå gjennomgår.

3 Levekår og befolkningsutvikling

Det er behov for forskning på levekår og befolkningsutvikling i det samiske samfunnet både i et historisk og samtidsperspektiv. Det er særskilt mangelfull kunnskap om gruppen 0-18 år, selv om det også er store kunnskapshull vedrørende den voksne befolkningen. Dette porteføljeområdet er særlig egnet for prosjekter som kombinerer humanistisk/samfunnsfaglig metode og helsefaglig metode. Innenfor dette temaområdet skal følgende overordnede tema prioriteres:

Levekår og helse

For å forstå hvordan den enkelte samiske samfunnsborger opplever det gode liv (eller ikke), kan forskning på dette feltet fokusere både på individnivået og på hvordan politiske

beslutninger på makronivå skaper rammer for dette. Levekår kan ses i sammenheng med oppvekstforhold, utdanning, yrkesvalg, bosted og -form, fritid og rekreasjon, inngrep i og endret bruk av areal, livsløpsmønster og helse – fysisk så vel som mentalt. Forskningsbasert kunnskap om både det enkelte felt og sammenhengen mellom disse, er ønskelig. Det trengs forskning på betydning av levekår på individnivå, for eksempel om helse og muligheter for å realisere livsplaner, men også på samisk samfunnsnivå. I tilknytning til dette er det relevant å studere historiske forskjeller i helse og levekår i det samiske samfunnet og i forhold til andre grupper, og hvorfor slike forskjeller har oppstått og vedvart.

Demografi og bosettingsmønstre

Demografisk forskning vil kunne gi statistiske og numeriske data om for eksempel helseindikatorer, alders- og kjønns sammensetning, ekteskapsmønstre og familiestrukturer i det samiske samfunnet. Slike data vil kunne bidra til å nå målet om mest mulig likeverdige levekår for samer i forhold til resten av samfunnet. Forskning på bosettingsmønstre vil kunne påvise flyttemønstre, årsaker til og konsekvenser av urbanisering for den enkelte og for det samiske samfunnet. Forskningen kan ta utgangspunkt i de som bor i byer, på små steder eller for det samiske samfunnet som helhet.

Assimileringspolitikkenes konsekvenser

En av assimileringspolitikkenes konsekvenser, i Norge kalt fornorskningspolitikken, var at store deler av den samiske befolkningen ble satt i et avmaktforhold til myndighetene og majoritetssamfunnet og ble sosialt og kulturelt marginalisert. Presset mot det samiske samfunnet og tradisjonelle leveveier fortsatte som følge av moderniseringsprosesser og ulike reguleringstiltak. I dag er dette særlig aktuelt for reindriftsnæringen og sjøsamisk fiskeri. Forskning kan bidra med kunnskap om hvilke forhold som bidro til at enkeltmennesker og familier – på ulike geografiske steder og til ulike tider – ble del av storsamfunnets kultur, mens andre beholdt en tydelig samisk identitet.

Fornorskningspolitikken ble formelt avsluttet i Stortinget i 1963, da innstillingen fra Samekomiteen av 1956 ble behandlet. I kjølvannet av fornorskningen opplever mange samer fortsatt strukturell rasisme, diskriminering, fordommer og hets på alle nivå i samfunnet. Netthets er for eksempel et økende problem. Forskning på hvordan rasisme og diskriminering har innvirkning på samers helse, samisk språk, kultur og samfunnsliv er noe som prioriteres.

4 Oppvekst og utdanning

Et viktig skille innenfor området utdanning i samiske sammenhenger er på den ene siden mellom urfolksutdanning/samisk utdanning, herunder samiske barnehager, forstått som utdanning for samiske barn/elever/studenter, om samiske forhold, på samiske språk, og på den andre siden majoritetsskolen, forstått som utdanning til majoritetsbefolkningen om samiske forhold. På begge områdene er forskningsbehovet stort. Tre overordnede tema prioriteres:

Samisk skole og utdanning

Den samiske skolen, forstått som skoler i forvaltningsområdet for samisk språk som følger samiske nasjonale læreplaner, er i stadig utvikling og møter nye utfordringer, mens praksis og erfaringer er lite utforsket. Det er ønskelig med forskning på utdanning på ulike nivåer og temaområder. Praktisk rettet forskning på undervisningsmetoder og fagdidaktikk knyttet til samisk utdanning er også viktig. Dette kan for eksempel være bruk av tradisjonell kunnskap og/eller samiske språk. I mange lokalsamfunn, også samiske, er frafallet fra skolen et problem, og frafallstatistikk, gjerne knyttet til kjønn, er et aktuelt forskningstema. Det er også behov for mer kunnskap om samspeilet mellom språklæring i skolesystemet, arbeidslivet og uformell kommunikasjon, for å identifisere faktorer som bidrar til at skolesystemet kan legge grunnlaget for aktiv bruk av samiske språk senere i livet, herunder bruk av sterke språkmodeller i opplæringen.

Majoritetsskolen og medborgerskap

Enhver som vokser opp i Norge, skal gjennom å ta del i offentlig utdanning erverve seg kunnskaper om samisk historie, kultur og samfunnsliv, men det er uvisst om eller i hvor stor grad statens forpliktelser og målsetninger blir nådd. Forskning kan omfatte både informasjon, tilrettelegging og gjennomføring av undervisning i og på samisk, samt verdier og holdninger blant skoleelever. Til dette ligger også forskningen på majoritetsskolens behandling og implementering av samiske og urfolksrelaterte temaer. I all utdanningsforskning innenfor porteføljen er det behov for forskning utført i ulike disipliner og med ulike metoder. Det dreier seg om utdanning som politikk, om hvordan utdanning, for eksempel gjennom lærerutdanning, læringsressurser og læreplaner, artikulerer og definerer samisk identitet og tradisjon, samt om utdanning som praksis, fra didaktikk til klasseromsforskning. Videre er utdanningens plass i samfunnet, både nasjonal og lokalt, et sentralt område. Både urfolksutdanning og majoritetsskolen er knyttet til ideen om medborgerskap, og rommer en dualitet der samiske barn/elever/studenter skal bli både samiske og norske medborgere, og der medborgerskap i Norge for samtlige barn/elever/studenter innebærer å ha kunnskaper om samisk historie og samfunnsliv.

Oppvekst og identitet

Barn og unge deltar i dag på mange ulike sosiale arenaer, både virtuelle og fysiske. Hvilken plass den samiske identiteten og selvartikuleringen har på de ulike arenaene, er et interessant forskningsområde. Utviklingen av samiske barnehager er en grunnleggende del av starten på oppveksten og utdanningsløpet for samiskspråklige og samiske barn for øvrig. Dette grunnet den harde fornorskningspolitikken som har blitt ført i Norge. Eksempelvis er det mange barn som går i samisk barnehage som ikke har samisk som hjemmespråk. De går likevel i samisk barnehage, da foreldrene vil at barna deres skal lære samisk, og bli funksjonelt samiskspråklige.

Den samiske ungdomsorganisasjonen er et område som er åpent for nye forskningsgrep. Til dette ligger både festivalkultur og globalisert urfolksidentitet. Viktig er også forskning på konkrete oppvekstsvilkår for barn og ungdommer. I spennet mellom majoritetssamfunnet og det samiske samfunnet, med sosiale medier og netthets, og med klimaendringer og økende naturinngrep, er det relevant å se på hvordan samisk ungdom opplever å vokse opp som samiskspråklig, eller som samisk.

5 Samisk samfunnsbygging

En moderne samisk samfunnsformasjon har de siste tiårene utviklet seg med et formelt politisk system og institusjonsbygging på mange felt, som politikk, utdanning, medier, forskning, helse, næringsliv, kunst, kultur og kulturminner. Samtidig har det blitt gjennomført mange reformer, og nye lover er blitt vedtatt for å styrke det samiske samfunnet. Porteføljen vil særlig oppmuntre til forskning på hva reformene, institusjonene og lovene som har blitt etablert og gjennomført faktisk har betydd for det samiske samfunnet. Det er særlig behov for studier med en komparativ metodisk innretning, med vekt på nordiske land. Vi ønsker studier med både samtidige og historiske perspektiver. Tre overordnede tema prioriteres:

Samisk identitet og selvartikulering

Det er viktig å undersøke de mangeartede relasjonene mellom det samiske samfunnet, andre befolkningsgrupper og norske myndigheter. Dette inkluderer spørsmålet om hvordan identitets- og samfunnsbygging har foregått og foregår, med betoning av samiske aktørers mangeartede roller, og hvordan dette har påvirket maktrelasjoner i det samiske samfunnet, likeså studier av relasjoner mellom samiske og andre aktører i det norske storsamfunnet. Det oppmuntres til både lengre og kortere historiske perspektiv – særlig i utforskningen av hvilken betydning samisk identitet har hatt på ulike steder til ulike tider og i ulike sammenhenger. Komparativ forskning, særlig i en nordisk sammenheng, men også i forhold til andre minoriteter og urfolk, er ønskelig. Det innebærer også å studere framveksten og betydningen av et eventuelt minoritetspolitisk/rettlig hierarki i nasjonale norske, samiske, regionale og internasjonale sammenhenger.

Forskning om det kollektive nivået av samisk identitet og selvartikulering er ønskelig. Dette innebærer for eksempel å studere hvordan innenfor- og utenfor skap defineres i Sápmi. I dette inngår formelle strukturer (som valgmannstall til Sametinget) og uformelle strukturer knyttet til identitetsmarkører (som språk og næringstilhørighet). Videre er det også viktig å forske på voksne samers opplevelse av selvartikulering. Det er her relevant å se på hvordan sosiale medier og netthets, klimaendringer og økende naturinngrep, påvirker den psykiske helsen, og hva slags rolle tradisjonell kunnskap kan ha som beskyttelsesfaktor.

Samiske organisasjoner og politisk system

Sametinget skal være et representativt politisk organ som skal tjene det samiske folket og sivilsamfunnet. Hvordan dette har utviklet seg og hvilke utfordringer som finnes, er sentrale forskningsoppgaver. Det er mange årsaker til hvorfor mange samer ikke melder seg inn i valgmannstallet, og en bedre forståelse av valg, velgeratferd og utviklingen av valgmannstallet til Sametinget er ønskelig. Tingets plass og posisjon i det norske styringssystemet og i det samiske samfunnet, er slik i stadig utvikling og her kan forskning gi ny kunnskap. Det norske Sametinget kan også ses i forhold til Sverige og Finland, og til institusjoner for urfolksrepresentasjon i andre land. Slik forskning kan også omfatte forutsetningene for å etablere et felles Sameting over de nordiske statsgrensene, og forslaget til ny nordisk samekonvensjon.

Stat, fylkeskommuner, kommuner og andre forvaltningsenheter i det norske samfunnet er knyttet til en forvaltnings- og beslutningsstruktur der Sametingets rolle ikke alltid har vært, eller er, avklart. Det er relevant å belyse dynamikken i de ulike relasjonene Sametingene har utviklet eller inngår i, og grunnlaget for politiske prioriteringer. Dette gjelder særlig innenfor saksfelt av direkte betydning for det økonomiske grunnlaget for samiske næringsinteresser.

I det samiske samfunnslivet er det også etablert andre institusjoner, f.eks. livsløpsinstitusjoner, kulturelle institusjoner, forskningsinstitusjoner og helse- og sosialtjenester. Flere av

disse har jobbet mye med samisk kultur og selvforståelse. Det er en viktig oppgave å frambringe mer forskningsbasert kunnskap om premissene for, og betydningen av, disse institusjonene, og om hvordan samiske institusjoner fungerer som premissleverandør for det samepolitiske feltet. Slik kunnskap kan også omfatte det nordiske samarbeidet og urfolkssamarbeidet. Særlig sentralt står spørsmål om demokratiutvikling, maktdeling og offentlighet, og mediernes rolle og innhold. Studier av sentrale aktører på denne feltet kan være aktuelt.

Rettsutvikling

Analysen av konsekvensene av de rettslige reformene som er blitt gjennomført i Norge er viktige – både innenfor det samiske samfunnet og i relasjon til andre befolkningsgrupper. Det er også viktig å utforske rettsoppfatninger og bruksinterne kriterier og normer for vurdering av hva slags bruk som etablerer rettigheter, likedan hvordan naturressurser skal forvaltes. Det samme gjelder forskning på i hvilken grad lover og regelverk blir gjennomført i praksis og fulgt opp av ansvarlige myndigheter. Mål for forskning på samiske forhold og rettsutvikling skal bringe ny kunnskap om samisk rettsforhold, ny kunnskap om vern av samisk kultur og språk og ny kunnskap om ivaretagelse av rettssikkerhet overfor samer, nasjonale minoriteter og urfolk. Urfolksperspektivet er sentralt i den sammenhengen, blant annet rettigheter, med- og selvbestemmelse, kapasitets- og kunnskapsutvikling og samarbeid mellom stater og urfolk.

Studier av rettsutvikling innebærer også å studere hvordan nye rettsregler har blitt etablert, både i de enkelte stater der samene bor og internasjonalt. Dette aktualiserer studier av det samiske samfunns forhold til overnasjonale institusjoner og virksomhetsfelt. Forskning og kunnskap om eksisterende konvensjoner, samt utviklingen av nye rettslige instrumenter, vil ha betydning for den videre samfunnsutviklingen. Sentralt her er samiske aktørers bidrag og deltakelse i den internasjonale urfolksbevegelsen, i tillegg til andre bidrag til internasjonale politiske prosesser og rettsutvikling.

6 Klima, miljø og næringsvirksomhet

Primærnæringene og andre naturressursbaserte næringer vil være spesielt sårbare for klimaendringer og endringer i biologisk mangfold. Dette vil igjen virke inn på annen samisk næringsvirksomhet knyttet til blant annet språk, teknologi og design. Porteføljen ser et særlig behov for studier som dokumenterer og analyserer samisk tradisjonell kunnskap som grunnlag for bærekraftig næringsutvikling, forvaltning og bruk av naturressursene. Tre overordnede tema prioriteres:

Reindrift og husdyrhold

Klimaendringer utgjør et forskningsfelt av stor interesse for reindrift, som også ellers står overfor store utfordringer knyttet til press fra vindkraftutbygging og mineralutvinning på den ene siden, og interesser for vern av naturen på den andre siden. Endrede vekstforhold vil ha betydning for forholdet mellom beitedyr, vilt og rovdyr. Forskningsbasert kunnskap om rovdyrbestander og hvordan disse påvirker vilkårene for reindrift og husdyrhold – kombinert med effekter av klimaendringer – er nødvendig. Forskningsfeltet vil kunne styrkes ved komparative studier av klimaeffekter, ulike tilpasningsstrategier og oppbygging av omstillingskapasiteter. I tillegg til humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning kan det være fruktbart å integrere miljøfaglige tilnærmingsmåter i studier av naturgrunnlaget for naturressursbaserte næringer.

Tradisjonell kunnskap og miljøvern

Dokumentasjon av tradisjonell kunnskap om bruk av landskap/sjøskap og ressurser er av betydning både i ressursforvaltningssammenheng, i forbindelse med kartlegging av rettigheter og i studier av verdensanskuelser. Dokumentasjon av tradisjonell kunnskap kan videre inngå som sentral kilde ved sårbarhetsanalyser og utforming av tilpasnings- og omstillingsstrategier knyttet til klimaendringer. Dette gjelder både for samisk reindrift og for annen samisk bruk av land og nære havområder. Tradisjonell kunnskap og kulturuttrykk utgjør en viktig del av samisk kultur og identitet. Tradisjonelle kulturuttrykk kan omfatte joik, fortellerkunst og duodji (tradisjonelt håndverk). Spenninger og konflikter kan oppstå der ulike krefter ønsker å kommersialisere deler av den samiske kulturarven og samisk tradisjonell kunnskap. Det er et stort behov for å dokumentere og analysere samisk tradisjonell økologisk kunnskap og språkkunnskap, i samarbeid med bærere av tradisjonell kunnskap i ulike samiske områder. Dokumentasjon av samisk tradisjonskunnskap skal skje på en forskningsetisk forsvarlig måte. Det er også behov for økt språkkompetanse, både på nord-, sør- og lulesamisk språk.

Miljøvernaktivisme har vært en sentral del av nyere samisk historie, og står sentralt innenfor urfolkspolitikk og samarbeid også i dag. Det er behov for forskning på hvordan tradisjonell kunnskap aktiveres og endres i møter med endrede kunnskaps- og forvaltningsregimer. Det gjelder også betydningen av internasjonalt urfolkssamarbeid og økt kjennskap til andre urfolks tradisjonskunnskap. Samiske tradisjonelle næringer har gjennom lang tid vært bærekraftige, med stor evne til å fornye seg og tilpasse seg endringer i natur og samfunn. Det finnes dermed et behov å studere bærekraft fra et samisk ståsted, og med utgangspunkt i samisk tradisjonell kunnskap. Like viktig er forskning som behandler problemstillinger om ulike konsekvenser av den senere rettsliggjøringen av statusen til tradisjonell kunnskap, som følge av den nyere lovgivning om naturmangfold og miljøvern.

Klimaendringer og næringsutvikling

Klimaendringer vil gi endrede vilkår og nye muligheter for næringsutvikling, friluftsliv og turisme i samiske bosetningsområder. Behovet for omstilling kan særlig gjelden for lokale næringsliv som baserer seg på natur- og utendørsaktiviteter, og for mindre lokalsamfunn er det spesielt viktig å tilrettelegge for en kunnskapsbasert næringsutvikling som har mulighet til å omstille seg. Kunnskap om sårbarhetsproblematikk er viktig. Det samme er kunnskap om hvordan samiske aktører kan utvikle nye ervervsmuligheter og bli inkluderte i etableringen av ny og økt næringsvirksomhet som forutsetter endret bruk av areal, hva samisk entreprenørskap er, og hvorfor og hvordan samisk entreprenørskap oppstår. Sentralt er prosessene som er knyttet til oppstart og utvikling av samiske små- og mellomstore bedrifter, og hvordan disse prosessene er forankret og innved i samiske lokalsamfunn, liksom hva som er likheter og forskjeller mellom det samiske entreprenørskapet på den ene siden, og distriktsentreprenørskap i andre deler av Norge.

Faglige og teknologiske prioriteringer

For å møte behovene for kunnskap og løsninger som Porteføljen for samisk krever, må den inkludere mange fagområder og ulike forskningsdisipliner. Forskning som er relevant for det samiske samfunnet og andre beslutningsmyndigheter, krever forskning fra ulike fagområder og flere disipliner. Dette innebærer blant annet å videreutvikle produktive og kompetente forskningsmiljøer som kan frembringe forskning av høy kvalitet som er relevant for samiske samfunn og andre beslutningsmyndigheter.

Prioriterte anvendelsesområder

Porteføljen skal fremme forskning av høy kvalitet som er relevant for samiske politikk- og forvaltningsområder, samt nasjonale områder som er relevante for den samiske befolkningen (f.eks. helse, utdanning, politi, fengselsvesen, rettsinstanser og kirke). Det må derfor stimuleres til samarbeid mellom institusjoner og/eller lokale eller regionale samiske forskningsmiljøer, samt internasjonalt samarbeid.

Strukturelle prioriteringer

Styrke rekrutteringen av samiske forskere og bygge samisk-relevant forskningskompetanse

Utviklingen av det samiske samfunnet vil være tjent med at flere samer rekrutteres til forskning, at det forskes på samiske temaer og at antallet forskere som bruker samisk som fagspråk økes. Det er viktig at samer selv medvirker til og influerer på den forskningsmessige agendaen. Porteføljen vil gjennom utlysninger oppmuntre til rekruttering av samiske prosjektledere og deltakere. Det vil også bli stimulert til at det innarbeides midler til studentstipend innenfor rammene av større Forskerprosjekt i tilfeller der det er stor mangel på rekruttering.

Det er videre viktig å bygge opp forskningssvake områder der det er identifisert behov for å styrke kvaliteten: Sikre rekruttering, strategisk samarbeid og fornyelse av forskningsfeltet. Porteføljestyret vil ta initiativ til å videreutvikle forskningssvake områder der det er behov for å bygge kompetanse. Det bør settes på forskningssamarbeid mellom store og små forskningsmiljøer, lokale og regionale institusjoner, samt samarbeid internasjonalt. Dette kan bidra til høy kvalitet og større internasjonal konkurransekraft.

Styrke internasjonalt samarbeid

Internasjonalt forskningssamarbeid, både innenfor og utenfor det arktiske/sirkumpolare området, er viktig for å øke kvaliteten i nasjonal forskning og for å sikre at Norge både har tilgang til, og bidrar til, internasjonal kunnskapsproduksjon. Innenfor samisk forskning er det naturlig å innta et relasjonelt og komparativt fokus, både på et nordisk og internasjonalt nivå. Innsatsen vil derfor oppfordre til internasjonal komparativ forskning der dette er fruktbart for analysene, og til internasjonal utveksling for prosjektets deltagere. Dette inkluderer også internasjonale urfolksperspektiver, slik som urfolksmetodologi, og urfolksforskningsmiljøer internasjonalt.

Styrke samisk som vitenskapsspråk

En selvstendig, kritisk og reflekterende forskningspraksis må også utvikles på språk i samfunnet som forskningen er del av. Det vil stimuleres til bruk av samisk gjennom hele forskningsprosessen: Problemformulering–datainnsamling–analyse–publisering–formidling. For å kunne bruke samisk i hele forskningsprosessen må samisk også brukes i samisk dagligliv. Samisk som vitenskapsspråk er derfor viktig for utviklingen av samisk samfunnsliv generelt, og særlig viktig for dokumentasjon, bevaring og videreutvikling av samiskspråklig terminologi innenfor ulike fagområder.

Styrke kommunikasjonen av kunnskap om samiske forhold til beslutningstakere og andre relevante aktører i og utenfor Sápmi

For å videreføre og styrke samisk samfunnsliv, kultur og språk er det viktig at beslutningstakere og andre relevante aktører har kunnskap om og innsikt i det samiske samfunnet. Det er viktig at kommunikasjonen om lokal kunnskap blir styrket til beslutningstakere og andre relevante aktører (f.eks. kunnskap om samiske organisasjons- og institusjonslandskap og samisk interesseorganisering) da dette vil kunne komme til å styrke den samiske medvirkningen og ivaretagelsen av samiske interesser.

Åpen forskning

Digitaliseringen og ny teknologi skaper nye muligheter for å produsere og dele forskning effektivt og til å la samfunnet ta del i forskningsprosesser og resultater. Åpenhet gjør forskningen enklere å etterprøve og gjør det mulig å koble store datamengder og utvikle nye metoder på tvers av fag. Slik bidrar åpen forskning til å heve forskningens kvalitet og å flytte forskningsfronten. Forskningsrådet vil være en pådriver for åpen forskning ut fra prinsippet om at forskning og forskningsprosesser skal være «så åpne som mulig, så lukkede som nødvendig». Forskningsrådets politikk for åpen forskning fra 2020 beskriver tiltak innenfor en rekke områder som Forskningsrådet selv eller i samarbeid med andre skal gjøre for å oppnå dette. Porteføljestyret vil aktivt følge opp denne politikk om åpen forskning, og særlig påse at alle digitale og nye teknologiske løsninger Forskningsrådet og sektoren som helhet benytter seg av også er tilpasset samiske språk.

Mangfold og kjønnsperspektiv

Porteføljen ønsker å bidra til bedre kjønnsbalanse og økt mangfold blant forskningsansatte og i forskningen. Dette gjøres ved å sikre at forskningen er i tråd med policy for kjønnsbalanse og kjønnsperspektiv. Porteføljen vil aktivt bidra til kjønnsbalanse og mangfold gjennom utlysninger. Det er også behov for forskning som inkluderer kjønn- og mangfoldsperspektiver i relasjon til det samiske samfunnet, og som kan bidra med empirisk og teoretisk kunnskap om kjønn og mangfold fra et samisk perspektiv.

Forskningsetikk

Porteføljen ønsker å bidra til å videreutvikle samisk forskningsetikk. Sametinget har utviklet etiske retningslinjer innenfor helseforskning innenfor samiske områder. Porteføljen vil aktivt bidra til å prioritere prosjekter som relaterer seg til, og tar utgangspunkt i, disse retningslinjene innenfor dette temaområdet. Forskningen skal også bygge på perspektiver som anerkjenner og inkluderer samiske hensyn og perspektiver i forskningen, hvor ulike kunnskapssystemer anerkjennes som likeverdige parter, og hvor forskningen også skal komme det samiske samfunnet til gode. Porteføljen vil også bidra til å videreutvikle perspektiver som relaterer seg til samisk etikk og metodologi, samskaping og urfolksmetodologi.

Prioriteringer i forholdet til EUs rammeprogram (Horisont Europa)

Flere land i Europa står overfor de samme samfunnsutfordringer som Norge, slik som minoriteters medborgerskap, grønt skifte, digitalisering, politisk polarisering, og økende ulikhet. Å delta på internasjonale konkurransearenaer, slik som EUs rammeprogram, er et eget mål innenfor nasjonal forskningspolitikk. En evaluering av norsk deltakelse i rammeprogrammene konkluderer med at deltakelsen bidrar til bedre kvalitet i nasjonal forskning, bærekraftig verdiskapning og øker innovasjons- og konkurranseevnen.

Porteføljens prioriteringer og investeringer skal sees i sammenheng med relevante prioriteringer i Horisont Europa (2021-2027). Det er ventet at aktivitetene i EUs rammeprogram vil komplettere og ha merverdi ved å gjøre komparative urfolksstudier mulig. Klynge 2 i Horisont Europa «Kultur, kreativitet og inkluderende samfunn» (1,2 mrd. euro 2010-2028) vil være særlig relevant for porteføljens prioriteringer. I denne klyngen er det hovedsakelig fokus på samfunnsforskning og -innovasjon i bred forstand, inkludert temaer som kultur, kulturarv, demokratisk styring, ulikhet, arbeid, utdanning, og sosial innovasjon.

Ellers vil utlysninger i klynge 6 (mat, bioøkonomi, naturressurser, landbruk og miljø) og klynge 1 (helse) også kunne være relevante for denne porteføljen.

Tiltak

Porteføljen for samisk forskning er ambisiøs og omfattende. Det er per tid et manglende sammenfall mellom tilgjengelige midler og muligheten for å nå flere av samfunnsmålene. For porteføljens administrasjon er det derfor et tiltak å jobbe for økt finansiering, gjennom dialog med departementene. Parallelt med dette er det også et sentralt tiltak for denne porteføljen å samarbeide med andre relevante porteføljer i form av fellesutlysninger, konferanser etc. Relevante porteføljer for samisk er særlig Helse, Klima og polar, Utdanning og kompetanse, og Velferd, kultur og samfunn. I kapittel 3.2 ble porteføljens åtte brukermål beskrevet. For å realisere disse vil porteføljen gjennomføre følgende tiltak:

1. Beslutningstakere, som for eksempel Sametinget, nasjonale, regionale- og lokale myndigheter, samt næringsvirksomheter, baserer beslutninger som angår samiske forhold på forskningsbasert kunnskap.

Tiltak: Bidra til at relevant forskning blir oppsummert, formidlet og delt på relevante arenaer og møteplasser, slik at samiske beslutningstakere får nytte av kunnskapen som utvikles og tar den i bruk.

Porteføljestyre for samisk vil:

- investere i prosjekter som representerer ulike fagområder/disipliner på tvers av tematiske områder
- investere i prosjekter som er relevante og anvendbare for samiske beslutningstakere
- utlysninger av støtte til formidling, møteplasser og dialog
- utlysninger av støtte til implementeringsforskning

Tiltak gjennom andre porteføljestyre og andre:

- møteplasser i regi av Forskningsrådet eller samarbeidende porteføljer
- dialoger med finansierende departementer og andre sentrale interessenter
- øke synligheten av forskning med særskilt vekt på å finne gode løsninger/plattformer for formidling av samisk-relevant forskning

2. Alle borgere er bevisst og har god kunnskap om samisk språk, kultur, historie og næringer.

Tiltak: Styrke formidlingen og kunnskapen om samisk historie, samerett og samisk rettshistorie, språk og kultur.

- utlysninger av støtte til formidling, møteplasser og dialog rettet mot allmennheten
- etterspørre formidlingsplaner fra prosjektene

Tiltak gjennom andre porteføljestyre og andre:

- møteplasser i regi av Forskningsrådet eller samarbeidende porteføljer
- øke synligheten av forskning

3. Utdannings- og forskningsinstitusjoner har en høy andel samiske forskere og mye forskning på samiske og samiskrelaterte temaer

Tiltak: Styrke rekrutteringen av samiske forskere og forskning på samiskrelaterte temaer

- strukturell prioritering av samiske forskere og/eller forskere som forsker på samiskrelaterte temaer
- dialog og mobilisering av samiske forskningsmiljøer

4. Alle porteføljer i Forskningsrådet har innlemmet forskning på samisk forhold der det er relevant.

Tiltak: Styrke samiske perspektiver i andre porteføljer

Porteføljestyre for samisk vil:

- analysere og monitorere Forskningsrådets helhetlige innsats når det gjelder samisk-relevant forskning innenfor andre samisk-relevante porteføljer og investeringer
- legge til rette for dialog og samarbeid med porteføljestyre for å bygge kompetanse om samisk forskning der det er relevant

Tiltak gjennom andre porteføljestyre og andre:

- inkludere og prioritere samiske perspektiver i utlysninger der det er relevant

5. Samisk som vitenskapsspråk blir benyttet innenfor utdannings- og forskningsinstitusjoner.

Tiltak: Styrke bruken av samisk som vitenskapsspråk innenfor utdannings- og forskningsinstitusjoner.

Porteføljestyret for samisk vil:

- til en viss grad støtte bokutgivelser og publisering av vitenskapelige artikler på samisk av forskning som har blitt utført innenfor porteføljen
- støtte til oversettelse av vitenskapelige arbeider mellom samisk, norsk og engelsk
- oppmuntre til samiskspråklig formidling av forskningsresultater i formidlingsplaner

6. Utdannings- og forskningsinstitusjoner skal ha dialog med det samiske samfunnet om dets behov, og bygge på perspektiver som aktivt inkluderer en samisk virkelighetsforståelse, slik som samskaping og urfolksmetodologiske perspektiver.

Tiltak: Styrke brukermedvirkning og urfolksmetodologi i prosjektene

Porteføljestyre for samisk vil:

- etterspørre brukerinvolvering i prosjektene
- etterspørre urfolksmetodologi i prosjektene

7. Det er veletablerte forskningssamarbeid mellom utdannings- og forskningsinstitusjoner innenfor ulike fag og fagmiljøer i Norge, Norden og internasjonalt.

Tiltak: Styrke samarbeidet mellom utdannings- og forskningsinstitusjoner innenfor ulike fag og fagmiljøer i Norge, Norden og internasjonalt.

Porteføljestyre for samisk vil:

- stille krav om internasjonalt samarbeid i utlysninger
- mobilisere relevante aktører for deltakelse i prosjekter og/eller sprednings- og kommunikasjonsaktiviteter
- utforske muligheten for nordisk og/eller sirkumpolart samarbeid om forskningsfinansiering

Tiltak gjennom andre porteføljestyre og andre:

- mobilisere samiske forskningsmiljøer til å søke til Horisont Europa og andre relevante internasjonale utlysninger

Figur 2 viser bidragene fra de forskjellige porteføljestyrene og EU som inngår i porteføljen for samisk.

Figuren viser at porteføljestyret for samisk egne investeringer står for om lag 62,9 % av porteføljen. Foreløpige tall viser at de største bidragene fra andre sine investeringer kommer fra porteføljen for Velferd, kultur og samfunn, og EU.

Figur 2. De relative bidrag til porteføljen for samisk for året 2021.

Forventede resultater, virkninger og samfunnseffekter

Investeringer i grunnleggende forskning spiller en avgjørende rolle for utvikling av forskning i alle sektorer. Grunnleggende forskning bidrar til å videreutvikle anerkjente vitenskapelige teorier og metoder som annen type forskning kan bygge videre på. Den grunnleggende forskningen kan være med på å flytte forskningsfronten og skape nye forskningsfelt og på den måten skaper den et rammeverk for helt ny forståelse og nye problemløsninger. Investeringene spiller også en viktig rolle i utviklingen av forskningssystemet. Gode finansieringsverktøy er avgjørende i karriereutviklingen til forskere på ulike stadier av deres karrierer og skal også støtte opp om kjønnsbalanse og mangfold. Investeringene skal videre bidra til å utvikle faglige tyngdepunkter og bygge sterke forskningsmiljøer med potensiale til å flytte forskningsfronten innenfor sine fagfelt. Investeringene skal også fremme nasjonalt og internasjonalt forskningssamarbeid.

Vi forventer også virkninger av tiltak for brukere utenfor akademien. Tiltakene av forskningen skal være relevant for det samiske samfunnet og andre beslutningsmyndigheter og bidra til å ivareta Norges særlige ansvar for å utvikle ny forskningsbasert kunnskap for at den samiske folkegruppen skal kunne sikre og utvikle språket sitt, kulturen sin og samfunnslivet sitt.

For å vurdere måloppnåelse, er det behov for ulike indikatorer som knyttes til mål og forventede resultater. Når det gjelder resultatindikatorer, er det av betydning å kunne sammenligne med den eksisterende prosjektporteføljen og ut ifra dette se om formålet har blitt oppnådd. Indikatorer for de virkninger og samfunnseffekter som porteføljen har ambisjon om og forventer å se, er vanskeligere å sette opp. Særlig gjelder dette for virkningene ut over det enkelte prosjekts aktiviteter og varighet, da slike i en helt annen grad krever en inngående analyse av dagens situasjon, i tillegg til at det er nærmest umulig å isolere langtidsvirkninger og samfunnseffekter av SAMISK-porteføljens virksomhet som helhet. Indikatorer på måloppnåelse for porteføljen er derfor først og fremst innrettet etter de strukturelle prioriteringene, og til virkninger knyttet til det enkelte forskningsprosjektet. Indikatoren for porteføljens samfunnseffekter er direkte koblet opp til samfunnsmålene.

Forventede resultater (output)

Porteføljestyrets investeringer skal gå til samisk og samisk-relevant forskning innenfor hovedsakelig humaniora og samfunnsvitenskap. Forskningsresultatene vil bli synlige i form av publisering i tidsskrifter, bøker og evt. andre plattformer, utvikling av datasett og ulike formidlingstiltak til brukere av forskning og allmenheten.

Resultater fra Forskningsrådets innsats kan monitoreres gjennom tall for publisering og bibliometrisk analyse, bl.a. gjennom publiseringsprofil i Cristin, kanaler for åpen forskning, åpne datasett, programvare mm.

Viktige resultat av Forskningsrådets investeringer i forskning er antall bevilgede samisk-relevante prosjekter, antall prosjekter med komparativ og transnasjonal forskning, antall prosjekter med nasjonalt og internasjonalt samarbeid, antall prosjekter som har samarbeid mellom små og store fagmiljøer, antall vitenskapelige publikasjoner, antall konferanser og seminarer, samt antall prosjekter som benytter samisk som vitenskapsspråk.

Et viktig resultat er også den forskerutdanning som skjer gjennom prosjektene som blir finansiert. Nyttige indikatorer i den sammenheng er f.eks. antallet stipendiater (postdok, doktor, og utenlandss stipend), gjennomføringstid og frafall i ph.d.-utdanningen. Forskningsrådet arbeider med en rekrutteringsmonitor som skal følge ph.d.-kandidatenes karriere over lengre tidsrom.

Forventede virkninger (outcome)

Virkninger indikerer bruken av resultatene og er tett koblet opp mot brukermålene.

En virkning kan ikke relateres direkte til enkeltprosjekter eller bestemte søknadstyper da virkninger ikke er direkte resultater av FoU-prosjektene. Imidlertid kan siteringer av forskningsartikler, som er et resultat av prosjekter finansiert av Forskningsrådet, si noe om vitenskapelig gjennomslag. På samme måte kan sampublikasjoner og samarbeidsrelasjoner på tvers av institusjoner og land si noe om nasjonalt og internasjonalt samarbeid.

Karriereutvikling for stipendiater og prosjektledere i prosjekter støttet av Forskningsrådet, kan monitoreres gjennom rekrutteringsmonitoren når den er ferdig utviklet. Kjønnsbalansen i forskningssystemet monitoreres allerede av NIFU og kan benyttes for å si noe om virkninger. Gjennomslag i Horisont 2020 og Europa monitoreres allerede av Forskningsrådet. Det er også mulig å gjennomføre Case-baserte studier som undersøker hvordan investeringer i grunnleggende forskning gjenfinnes i anvendt forskning eller innovasjoner flere år etterpå.

Forskningsrådet vil arbeide videre med å utvikle indikatorer for å kunne vurdere virkninger av prosjektene vi finansierer.

Følgende indikatorer gjelder for porteføljens virkninger:

- ny kunnskap og innsikter deres forskere har frembragt om forhold dekket av porteføljens tematiske prioriteringer
- samisk forskning er del av grunnlaget for beslutninger som angår samiske forhold innenfor helse, utdanning, ressursforvaltning, kulturbevaring og -utvikling, og samfunnsstyring og -organisering. Indikatorer på dette tar utgangspunkt i den metodikken som anvendes innenfor samfunnsvitenskapelige evalueringer der sentrale indikatorer er hvor ofte forskningen ligger til grunn for, eller kan gjenfinnes, i Stortingsmeldinger, offentlige utredninger, NOUer, Sametingsmeldinger etc.
- samisk forskning formidles gjennom offentlig media (TV, aviser, sosiale medier) på samisk, norsk og andre relevante språk, og har gitt økt synlighet for samisk språk, kultur, levekår og historie i det samiske samfunnet og i storsamfunnet. Indikatorer på dette kan være hvor ofte forskningsprosjekters resultater henvises til i media og populærvitenskapelige forelesninger utenfor academia.
- tall i Forskningsrådets prosjektdatabase og merkesystem viser en økning av forskning på samiske forhold innenfor andre porteføljer
- en økning i antallet samiske forskere
- en økning i antallet forskere som bruker samisk som fagspråk

Forventede samfunnseffekter (Impact)

På lang sikt er det forventet at forskningen har bidratt til at politiske beslutningstakere og andre har kunnet vedta og gjennomføre bedre og informerte tiltak for å sikre det samiske folks språk, kultur og samfunnsliv og at dette har fått økt forståelse og aksept på alle nivå i det samiske samfunnet og i storsamfunnet. Forskningen har også bidratt til å styrke samiske språk som urfolksspråk og synliggjøre språkenes og den tradisjonelle kunnskapens betydning for bærekraftige samiske samfunn.

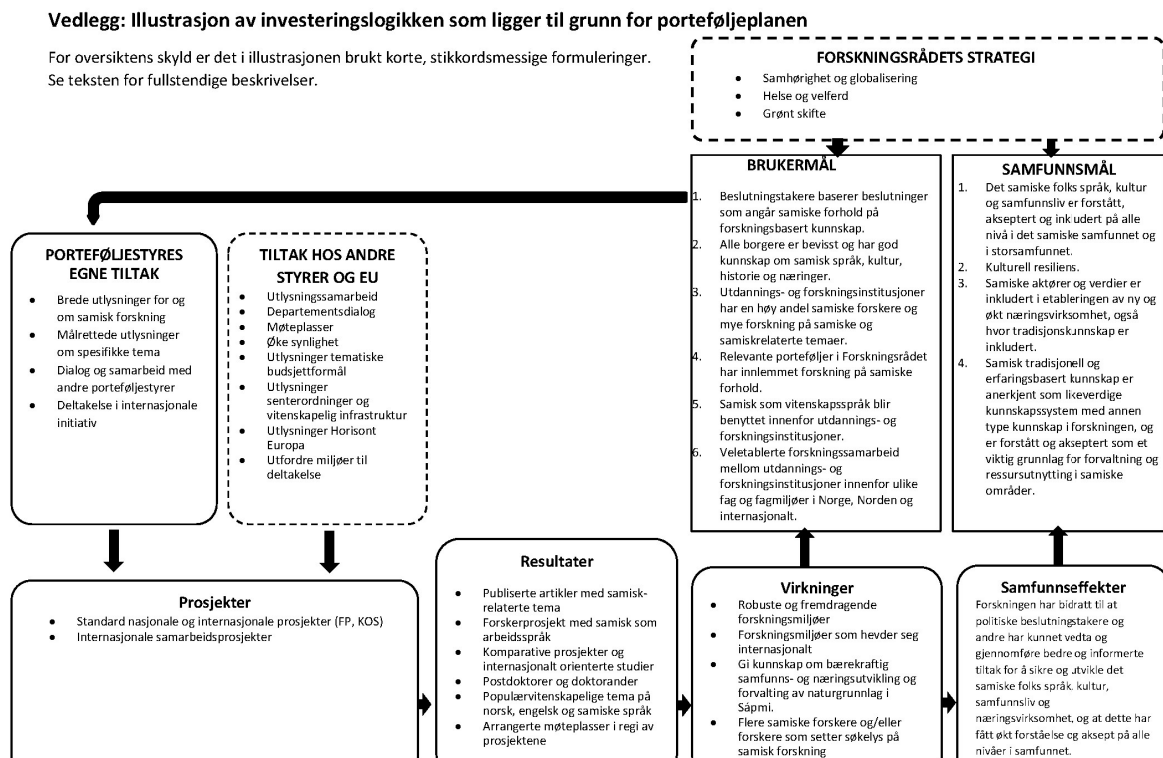
Det er imidlertid svært utfordrende å synliggjøre de langsiktige effektene av grunnleggende forskning, men viktig for å øke forståelsen og bevisstheten om hvor avhengig samfunnet er av bred kunnskap. Man må analysere effektene slik at man tar høyde for at grunnleggende forskning ofte først har effekter på lang sikt og innenfor områder som ikke alltid kan defineres på forhånd. Det er mange faktorer i samfunnet som bidrar til samfunnseffekten av samisk-relevant forskning innenfor hovedsakelig humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Spørreundersøkelser kan f.eks. si noe om befolkningens holdning til forskning (oppfatning av forskningens positive og negative effekter, samt nytten av forskning for det enkelte individ). Det er også naturlig å bygge videre på metodikken som ble utviklet i evalueringen innenfor humaniora og samfunnsfag hvor forskningsmiljøene sendte inn eksempler på samfunnsbidrag innenfor fagene. Man kan også trekke på aktører og beslutningstakere som aktivt arbeider med forskningsrådgivning (slik som Det Norske Videnskaps-Akademi), samt mottakere av forskningsbasert rådgivning slik som politikere, departementer og bedrifter.

Finansiering

Den målrettede innsatsen er finansiert av Kunnskapsdepartementet (10 mill. kroner), og Kommunal- og moderniseringsdepartementet (3,5 mill. kroner), og har dermed en total årlig inntekt på 13,5 mill.

Figur 3. Finansiering av investeringer under porteføljestyrets ansvar

Vedlegg: Illustrasjon av investeringslogikken som ligger til grunn for porteføljepåplanen

[← Forrige side](#)

Neste side [→](#)

Meldinger ved utskriftstidspunkt 22. juli 2025, kl. 21.48 CEST

Det ble ikke vist noen globale meldinger eller andre viktige meldinger da dette dokumentet ble skrevet ut.